

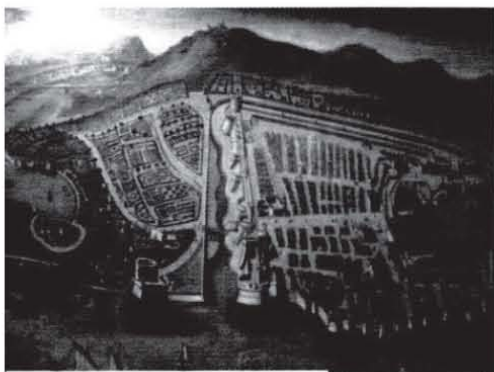
Dodatna literatura iz Politike i gospodarstva (ono što nije u knjizi, a uključeno je u ispitnu državnu mature)

Izvor: Knežević-Hesky, A.: *Politika i gospodarstvo (udžbenik za gimnazije)*, Alfa, Zagreb, 2014.

1.2. Razvoj ekonomske misli

Ekonomija kao znanstvena disciplina razvila se tek u 18. st., a dotad se izučavala u okviru filozofije u djelima Platona, Aristotela i ostalih filozofa te kasnije u okviru merkantilističke i fiziokratske ekonomske škole.

1. Antički filozofi Platon i Aristotel ekonomiju gledaju kao vještinu upravljanja kućanstvom, gospodarenje vlastitim posjedom. Za Aristotela (384. – 322. pr. Kr.) ekonomija je bila praktična znanost umijeća gospodarenja te za cilj nije imala stjecanje bogatstva. Trgovina nije trebala služiti bogaćenju pojedinaca.

trgovački brodovi pred
Dubrovnikom

2. Merkantilistička škola je prva škola ekonomske misli koja je analizirala kapitalistički način proizvodnje. Merkantilisti objašnjavaju kako povećati materijalno bogatstvo države te smatraju kako se bogatstvo neke zemlje izražava u novcu, odnosno u plemenitim metalima.

Po njima bogatstvo se može povećati ili iskorištavanjem prirodnih resursa ili vanjskom trgovinom. Da bi se povećalo bogatstvo vanjskom trgovinom, zemlja uvijek mora imati pozitivnu trgovinsku bilancu, što postiže ekspanzijom izvoza i smanjivanjem uvoza. Potrebna je intervencija države za postizanje tog cilja. Unutarnja trgovina ne stvara bogatstvo.

Merkantilizam je imao svoje zagovornike od 15. do 18. stoljeća u svim zemljama Europe, pa tako i u Hrvatskoj, u Dubrovniku. Predstavnici su bili Benko Kotruljić, Nikola Vito Gučetić, Juraj Križanić i Adalbert Barić.

Predstavnik merkantilizma u Francuskoj Jean Baptiste Colbert (1619. – 1683.), ministar financija za vrijeme Luja XIV., trgovinu je smatrao presudnom za uvećavanje bogatstva te je po njemu jedan smjer merkantilizma nazvan kolbertizam.

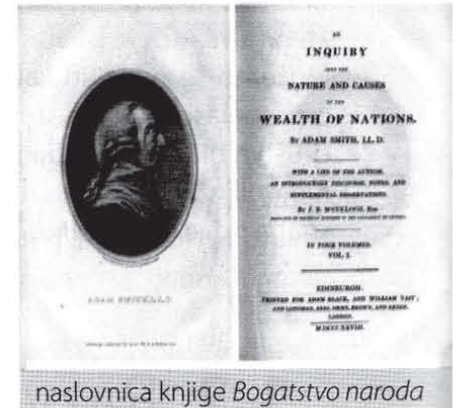
3. Fiziokratska ekonomska škola nastaje u Francuskoj u 18. stoljeću kao kritika feudalizma i zapostavljanja privrede. Zastupala je tezu o organizaciji društva na temelju prirodnog poretka. Elementi prirodnog poretka su privatno vlasništvo, sloboda poduzetništva, slobodna konkurencija i privatni interes. Odbacuje merkantilističko shvaćanje da se višak bogatstva stječe razmjenom. Tvrdi da se u procesu razmjene mijenjaju samo proizvodi jednake vrijednosti, a povećanju društvenog bogatstva može doprinijeti samo proizvodnja koja donosi neku novu vrijednost, što se događa samo u poljoprivredi.

Fiziokrati su tvrdili da se bogatstvo ne sastoji od novca već od roba. Najvažnija privredna djelatnost jest poljoprivreda jer se u njoj stvara čisti proizvod. Priroda je stvaratelj čistog proizvoda te je ona izvor nacionalnog bogatstva.

Temelje fiziokratskoj doktrini postavio je francuski ekonomist Francois Quesnay (1694. – 1774.) smatrajući kako gospodarstvom države trebaju upravljati prirodni zakoni bez uplitanja države. *Laisser faire, laisser passer* znači pustiti da stvari idu svojim tijekom.

4. Klasičnu ekonomsku školu obilježava mišljenje kako rad i podjela rada čine temeljnu gospodarsku aktivnost. Na tržištu u uvjetima slobodne konkurencije svi akteri imaju slobodu izbora dobara, zanimanja, poslovne inicijative prema svojim potrebama i interesima. Nema uplitanja države u ekonomski život te možemo reći da je tako utemeljen ekonomski liberalizam.

Godina 1776. smatra se godinom nastanka suvremene ekonomije, pojavom knjige *Bogatstvo naroda* **Adama Smitha** (puni naziv: *Istraživanje o prirodi i uzrocima bogatstva naroda*). Adam Smith smatra se utemeljiteljem mikroekonomije koja se danas bavi ponašanjem tržišta, poduzeća i domaćinstava. U svom djelu Smith razmatra formiranje pojedinačnih cijena, ispituje slabosti i snage tržišnog mehanizma. Otkrio je obilježje učinkovitosti tržišta i uvidio da ekonomska korist dolazi od rada pojedinaca koji brinu za vlastiti interes.

5. Marksistička ekonomija stvarana je tijekom 18., 19. i 20. stoljeća, a glavna joj je misao bila da se stabilnost ekonomskog sustava može jamčiti samo ako su činitelji proizvodnje u društvenom vlasništvu. Stoga se zalagala za plansko upravljanje ekonomijom pomoću državnog intervencionizma nasuprot tržišnim načelima koja su temelj ekonomskog liberalizma.

Utemeljitelj marksističke ekonomije je njemački filozof, ekonomist i sociolog **Karl Marx** (1818. – 1883.). Prema Marxu kapitalizam se temelji na eksploataciji radničke klase, a kapitalisti kao vlasnici sredstava za proizvodnju nepravedno prisvajaju profit koji bi trebao pripasti radnicima. Zato bi trebalo ukinuti privatno vlasništvo i uspostaviti društveno vlasništvo, stoga bi radnici upravljali profitom.

6. Neoklasična ekonomija svoj razvoj i uspon započinje krajem devetnaestog stoljeća, predstavlja afirmativnu reakciju na klasičnu ekonomsku školu te kritičku reakciju na marksističku ekonomiju. Neoklasičari su odbacili teoriju radne vrijednosti i kao novi temelj ekonomske znanosti ponudili psihološki pristup i teoriju marginalne korisnosti. Smatraju da će vrijednost proizvoda odrediti potražnja za njim, a ne troškovi njegove proizvodnje, te da osjećaj korisnosti opada ako se količina dobra povećava. Ekonomske procese promatraju sa stajališta apstraktnog i zamišljenog čovjeka pojedinca (*homo oeconomicus*), njegovih egoističnih motiva i želja da zadovolji svoje potrebe u uvjetima rijetkosti resursa i oskudnosti materijalnih dobara. Za razvoj neoklasične škole posebno je zaslužna skupina austrijskih ekonomista među kojima su najpoznatiji **Ludwig Mises, Friedrich von Hayek i Joseph Schumpeter**. Neoklasična škola dominirala je do kraja dvadesetog stoljeća, odnosno do pojave Velike ekonomske krize kad je i sama doživjela krizu zbog nemogućnosti objašnjenja tadašnje situacije.

U drugoj polovini dvadesetog stoljeća pojavile su se nove grane i obnove neoklasične škole, odnosno suvremeni pravci kretanja kao što su *monetarizam* koji obnavlja neoklasiku analizom uloge i značaja novca, *ekonomija ponude* koja obnavlja neoklasiku analizom uloge i značaja agregatne ponude robe i regulacije ekonomskog sustava pomoću smanjivanja poreza i poticanja proizvodnje i ponude robe, *ekonomija racionalnih očekivanja* ili *nova klasična ekonomija* – koja obnavlja neoklasiku pomoću analize uloge i značaja poslovnih (posebno racionalnih) očekivanja, *neoklasična (Hicks-Samuelsonova) sinteza* koja kombinira neoklasičnu (marginalističku) mikroekonomiju, prethodne tri grane i tržišnu regulaciju, s jedne, te kejnzijansku makroekonomiju i politiku, odnosno državnu regulaciju ekonomskog sustava, s druge strane, *ustavna (konstitucionalna) politička ekonomija i njena ekonomija javnog izbora* koje neoklasičnu školu obnavljaju pomoću uporabe tržišnog pristupa u objašnjavanju političkog ponašanja političara, građana i vlada unutar ustavnih načela.

7. Kejnzijska ekonomija nastala je dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Njezini su osnivači engleski ekonomist **John Maynard Keynes** i poljski ekonomist **Michał Kalecki**. Ukazujući na nedostatke tržišne regulacije, Keynes je ponudio jednu vrstu državne regulacije i izlaz iz krizno-depresivnog stanja privrede pomoću mjera ekonomske politike. Predlagao je socijalno politički konsenzus između sindikata, poslodavaca i vlade unutar parlamentarnog političkog sustava. Ponudio je nov način upravljanja ekonomskim sustavom pomoću regulacije ukupne efektivne potražnje roba i usluga. Glavni ciljevi njegove politike bili su povećanje proizvodnje, puna zaposlenost i pravednija raspodjela nacionalnog dohotka, što je trebalo osigurati izlaz iz krize i stabilizaciju kapitalističkog sustava. Keynes se smatra začetnikom makroekonomije kao znanstvene discipline.

J. M. Keynes

8. Novije teorije ekonomije obuhvaćaju različite pristupe.

Institucionalizam je škola ekonomske misli koja je nastala krajem devetnaestog stoljeća, a osnivač je **Thorstein Veblen**. On i njegovi sljedbenici imaju kritički odnos prema marksizmu, neoklasičnoj školi i kapitalističkom sustavu. Istražuju ulogu i značaj društvenih institucija u razumijevanju i regulaciji ekonomskih procesa te evolutivni put razvoja znanosti i društva. Tržište je samo jedna društvena institucija koju treba poznavati, ali tržišni pristup koji nudi neoklasična škola nedovoljan je za razumijevanje kompleksnosti ekonomskih i društvenih pojava, procesa i odnosa. Pored tržišta ekonomisti trebaju istraživati ulogu običaja, navika, pravnih normi i drugih institucija u društvenom sustavu. Predstavnici ove škole, pored Veblena, jesu Clarence E. Ayres, John Kenneth Galbraith i drugi.

Radikalna politička ekonomija nastala je u drugoj polovini dvadesetog stoljeća u SAD-u. Ovu školu mišljenja osnovala je skupina lijevo orijentiranih ekonomista koji su formirali Uniju za radikalnu političku ekonomiju i počeli izdavati časopis „The Review for Radical Political Economy”. Najpoznatiji predstavnici ove grane teorijske ekonomije jesu S. Bowles, R. Edwards i drugi. Naziv su dobili po tome što nude radikalnu kritiku kapitalizma i predlažu korjenite reforme kapitalističkog sustava. Na teorijskoj razini ova skupina ekonomista povezuje i integrira ideje Karla Marxa, Josepha A. Schumpetera i J. M. Keynesa.

Neorikardijanska ili *Sraffijanska ekonomija* posebno je polje teorije ekonomije koja se na akademskoj sceni pojavila šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Osnivač i glavni predstavnik ove skupine ekonomista jest **Pierro Sraffa**. On ima kritičan odnos prema Marxovoj teoriji radne vrijednosti te prema neoklasičnoj školi i njezinoj teoriji kapitala. Obnavljajući ekonomsku analizu Davida Ricarda, P. Sraffa formirao je novi model kapitalističke privrede i ponudio novo objašnjenje viška u proizvodnji roba. Polazeći od stava da su relativne cijene određene metodama proizvodnje, odnosno tehnologijom i načinom podjele viška na profite i najamnine, Sraffa nudi novo objašnjenje cijene proizvodnje kao ravnotežne cijene. Pritom nudi pojam standardne robe i rješenje problema nepromjenjive mjere vrijednosti. Predstavnici sraffijanske ekonomije, osim Sraffe jesu P. Garegani, A. Roncaglia, I. Steedman i drugi.

Američki ekonomist **Gary Becker**, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomske znanosti 1992. godine, posebno se bavio područjem *ljudskog kapitala*. Naglasio je kako je upravo ljudski kapital ključ ekonomskog rasta mnogih zemalja. Za većinu ljudi kapital znači bankovni račun, dionice, željezara i slično jer su to oblici kapitala koji donose prihode, no osim materijalnih vrsta kapitala važan je i ljudski kapital. To su znanje, vještine, zdravlje i vrijednosti ljudi. Ekonomisti smatraju izdatke za obrazovanje, osposobljavanje, zdravstvenu zaštitu ulaganjem u ljudski kapital, a zarada od visokoobrazovanih ljudi gotovo je uvijek iznad prosjeka. Formalno obrazovanje nije jedini način ulaganja u ljudski kapital, radnici mogu učiti i na poslu, uvježbavanje određenih vještina važan je izvor povećanja zarade. Obrazovani pojedinac može osmisliti nove, bolje načine proizvodnje roba i usluga, ako njegove zamisli postanu dijelom društvenog skupa znanja te ih svi mogu koristiti – cijelo društvo imati će koristi, a ne samo taj pojedinac. To je jedan od razloga visokih ulaganja u ljudski kapital u obliku državnog obrazovanja.

U zanimljivom članku objavljenom u časopisu *Business Week* (22. studenog 1999.) govori iskorištavanju dječjeg rada u tvornicama u siromašnim zemljama. Ističe kako je važno poduzeti neke korake kako bi se djecu poštedjelo loše ekonomske budućnosti. Osnovni uzrok dječjeg rada vidi u siromaštvu a ne pohlepi poslodavaca. Siromašni roditelji u mnogim zemljama poput Brazila, Meksika, Zaira i Indije zapošljavaju djecu jer im obiteljska primanja nisu dostatna za kupnju osnovnih prehrambenih proizvoda. Pritom su svjesni da bi školovanje moglo podići vrijednost njihove djece na tržištu radnih vještina, no ne mogu si priuštiti da ih ne pošalju raditi. Dječji rad pokazuje se kao posljedica konflikta između kratkoročnih roditeljskih ekonomskih interesa i dugoročnih interesa njihove djece. Jedan od načina rješenja tog problema bio bi financijsko motiviranje roditelja da što duže školuju svoju djecu. Ako bi financijske naknade bile otprilike jednake potencijalnoj dječjoj zaradi, roditelji bi uistinu bili motivirani slati djecu u školu. Da bi se takav oblik financijskog motiviranja mogao uspješno provesti, države moraju osigurati novac putem poreznih izdvajanja. Meksička vlada započela je program pod nazivom Progres koji bi trebala obuhvatiti dva milijuna najsiromašnijih obitelji u ruralnim područjima.

3.2.6. Teorije tržišta

Kod povijesti ekonomske misli već smo govorili o različitim ekonomskim teorijama, a sada kad smo se upoznali s pojmovima tržišta, ponude i potražnje, možemo ih detaljnije objasniti.

Laissez faire teorija javlja se već kod Adama Smitha. *Laissez faire* na francuskom jeziku znači *Ostavite nas na miru*, dok *laissez faire – laissez passer* znači *Pustite neka svatko čini što želi i neka sve ide svojim tijekom*. Ta je poruka upućena državi koja bi trebala prepuštiti gospodarske aktivnosti zainteresiranima za njih, dopustiti slobodno odlučivanje i proizvođača i potrošača na tržištu. Traži se potpuna tržišna sloboda, uloga države je neznatna, prepušta joj se samo održavanje reda i provođenje zakona.

Pri punoj tržišnoj slobodi neće doći do kaosa i nereda u gospodarskom životu jer će svime upravljati neka **nevidljiva ruka**, a to znači da će svaki akter ekonomskog života slijediti svoj interes, poštivat će zakon ponude i potražnje ali istodobno će doprinosti i općoj dobrobiti

Pojam nevidljive ruke uveo je Adam Smith koji tvrdi da su sudionici u gospodarstvu motivirani osobnim interesom i da „nevidljiva ruka“ tržišta vodi taj osobni interes ka promicanju općeg ekonomskog blagostanja.

Adam Smith

Ljudima je skoro uvijek potrebna pomoć njihovih sunarodnjaka i bili bi nerazboriti da pomoć drugih očekuju samo zato što su dobri. Čovjek koji uspije pridobiti naklonost drugog čovjeka iskorištavajući njegove osobne interese u svoju korist pokazujući mu da će pomažući njemu koristiti i sebi, uvijek će bolje proći... Dobrota mesara, pivničara i pekara nije razlog zašto mi očekujemo da ćemo dobiti večeru, nego je tome razlog njihov interes...

*Svaka osoba... niti pokušava promicati javne interese, niti je svjesna toga koliko ih promovira... on samo misli na svoju korist i u tome ga, kao i u mnogim drugim slučajevima, vodi **nevidljiva ruka** kako bi promovirao neki cilj koji uopće nije bio njegova namjera. Nije uvijek lošije za društvo da taj cilj nije dio njegovih namjera. Slijedeći svoje osobne interese, često promovira interese društva bolje nego da ih namjerno želi promovirati.*

Za razliku od nevidljive ruke, vidljiva ruka predstavlja državu koja upravlja gospodarskim životom.

Načela nevidljive ruke imaju određena ograničenja:

- ! moguća je samo na tržištu savršene konkurencije, što gotovo i ne postoji
- ! posljedice mogu biti različite tržišne nesavršenosti kao što su jaz između bogatih i siromašnih, visoka stopa nezaposlenosti
- ! gospodarske krize, recesije, depresije
- ! nemogućnost alociranja svih potrebnih resursa važnih za društvo
- ! profit može postati jedini kriterij poslovanja i zanemariti opće interese.

Kejnzijanska teorija ili ekonomija potražnje naglašava manjkavosti slobodnog tržišta, isključivost privatnog sektora i važnost javnog sektora čiji je zadatak smanjivanje nepoželjnih posljedica.

Najvažnija teza ove teorije jest ta da potražnja potiče ponudu ako raste potražnja za nekim proizvodima i uslugama, očekuje se i povećanje proizvodnje. Povećanu potražnju stvara država provođenjem državnog intervencionizma. To čini pomoću monetarne i fiskalne politike. U sljedećoj nastavnoj cjelini bit će govora o fiskalnoj i monetarnoj politici – o porezima, državnom proračunu te poslovanju banaka.

Monetarnu politiku treba provoditi središnja banka koja svojim odlukama utječe na poslovne banke kako bi smanjile kamatne stope na kredite. Smanjivanje kamatnih stopa dovodi do povećanja potražnje za kreditima i plasiranja novca u različite investicije.

Fiskalna politika odnosi se na politiku poreza – ako su porezne stope prihvatljive građanima, novac koji imaju služiti će im za kupovanje različitih roba i time će utjecati na porast potražnje za tim robama.

Država treba pokretati proizvodnju primjerice javne radove koji automatski povećavaju zaposlenost, standard zaposlenika, a sve to dovodi do povećane potražnje.

No država se mora i zaduživati (javni dug) kako bi pokrenula investicije pa se zadužuje i u zemlji i u inozemstvu.

Cilj ekonomije potražnje jest država blagostanja.

Nedostatak ove teorije kritičari vide u nemogućnosti ostvarenja države u kojoj bi svi živjeli u blagostanju, u skupoći države i velikom javnom dugu.

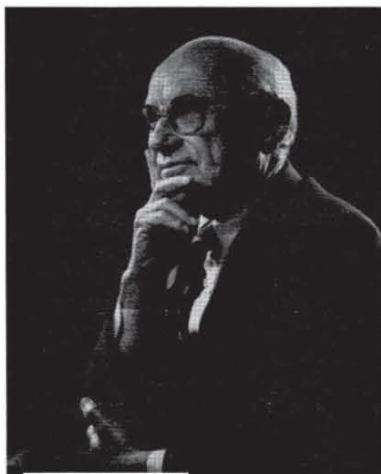
J. M. Keynes

Monetaristička ekonomija ili ekonomija ponude ističe da gospodarstvom ne treba upravljati putem potražnje već putem ponude: ponuda novca ima najveći utjecaj na nacionalnu ekonomiju, rast ponude novca treba biti dugoročan proces i mora biti u službi rasta gospodarstva. Najbolji put za rast gospodarstva jest poticanje malog i srednjeg poduzetništva na proizvodnju dobara i usluga.

Država se ne smije uplitati u gospodarski život, već treba kontrolirati tiskanje novca kako ga ne bi bilo previše i treba smanjiti državnu potrošnju.

Najpoznatiji teoretičar monetarističke teorije je **Milton Friedman**.

Kritičari teoriji zamjeraju moguće povećanje nezaposlenosti i loš položaj siromašnijih slojeva stanovništva.

M. Friedman